

dr Maria J. Zajączkowska

KOMUNIKACJA MIĘDZYKULTUROWA W OKRĘGU PRZYGRANICZNYM

Wstęp

1. Kultura jako komunikacja

Rola komunikowania w życiu społecznym

Kontekst kulturowy w komunikacji

Komunikacja międzykulturowa

2. Pogranicze – interakcje kulturowe w społeczeństwie pluralistycznym

Rodzaje pogranicza

Wychowanie do tolerancji

3. Globalna zmiana – od okręgu przygranicznego do zintegrowanej Europy

Budowa nowej cywilizacji

Przyczyny nieufności i budowanie zaufania międzynarodowego

Dialog międzykulturowy

4. Komunikowanie pozbawione uprzedzeń – nowe zadania edukacyjne

Edukacja międzykulturowa jako edukacja otwarta i regionalna

Wychowanie człowieka międzykulturowego

Podsumowanie

Przypisy

Źródła

Wstęp

Relacje między kulturami zaczynają odgrywać coraz większą rolę w dziedzinie stosunków międzynarodowych. Przełom XX i XXI wieku to czas przemian społecznych, politycznych, ekonomicznych i technicznych, dzięki którym kontakty międzykulturowe stały się normą codzienności.

Częste podróże na dużą skalę, migracje międzynarodowe, rozwinięta sieć komunikacyjna ujawniają, jak mało ludzie wiedzą o kulturze i normach społecznych innych krajów. Brak informacji często prowadzi do nieporozumień w komunikacji międzykulturowej.

Współczesny człowiek żyjący w świecie globalizującej się kultury stoi przed zadaniem zachowania własnej tożsamości narodowej z jednoczesnym otwarciem się na odmienności. Zadanie to rodzi potrzebę przechodzenia od komunikacji wielokulturowej do komunikacji międzykulturowej.

1. Kultura jako edukacja

Rola komunikowania w życiu społecznym

Człowiek jest istotą społeczną, która kontaktuje się z innymi ludźmi dzięki zdolnościom wyrażania i przekazywania swych myśli. Porozumiewanie się z innymi ludźmi jest podstawowym środkiem przekazywania doświadczenia zbiorowego.

Komunikowanie społeczne wykorzystuje bogaty asortyment środków; oprócz mowy i jej form zastępczych (pismo, druk) także gest, mimikę, artystyczne formy wyrazu. Poprzez komunikowanie kształtuje się postawy i zachowania innych osób i także jest się kształtowanym.

Zatem **komunikowanie jest niezbędnym składnikiem procesu socjalizacji oraz elementem wszelkich procesów społecznych**. Termin „komunikowanie” jest wielorako pojmowany (spotkać można w literaturze przedmiotu około 200 definicji)¹.

Przyjmując dla potrzeb opracowania definicję **komunikowania społecznego** jako „...**procesu wytwarzania, przekształcania i przekazywania informacji pomiędzy jednostkami, grupami i organizacjami społecznymi**”, gdzie „**celem komunikowania jest stałe i dynamiczne kształtowanie, modyfikacje bądź zmiana wiedzy, postaw i zachowań, w kierunku zgodnym z wartościami i interesami oddziałujących na siebie podmiotów**”² można określić komunikację jako:

- proces symboliczny,
- proces społeczny,
- relację wzajemną,
- indywidualną interpretację przekazu,
- proces przebiegający w określonym kontekście,
- działanie świadome i celowe,
- oddziaływanie ciągłe i przemienne werbalne i niewerbalne.

Tak rozumiane komunikowanie spełnia następujące funkcje wobec jego uczestników: umożliwia tworzenie więzi społecznych, wywiera wpływ na postępowanie ludzi, pozwala doskonalić się człowiekowi.

W rozwiniętej teorii komunikacji pojawia się pojęcie modeli komunikowania, wśród których podstawowym i wspólnym kryterium są trzy elementy procesu:

twórca (nadawca) – wytwór (komunikat) – odbiorca.

Role nadawcy i odbiorcy pełnione są naprzemiennie, mogą nimi być: „szeregowie” osoby, szefowie, grupy, organizacje i społeczności, państwa.

Nadawca przyjmując określony kod tworzy komunikat celowy (przekaz) i nadaje mu pożądane znaczenie za pomocą znaków mówionych i obrazowych.

Nośnikiem komunikatu jest kanał informacyjny (środek), np. rozmowy, pisma, wideokasety, poczta elektroniczna. Odbiorca komunikatu, aby go prawidłowo

odczytać, musi wiadomość odkodować. **Ponieważ jednostki i grupy posługują się określonymi i zróżnicowanymi językami i symbolami, sprawy zakodowania, odkodowania i interpretacji przekazu są szczególnie istotne.**

Nadawca przekazu musi uwzględniać dostosowanie formy przekazu do możliwości interpretacyjnych odbiorcy. **Skuteczność odbioru zależy nie tylko od tego warunku, mają na nią wpływ także wiedza odbiorcy, jego oczekiwania, ocena zastosowanych znaków oraz doświadczenie wynikające z wcześniejszych kontaktów odbiorcy z nadawcą.** Wspólne doświadczenia wpływają na jednakowe rozumienie stosowanych symboli. Informacją o skuteczności przekazu jest sprzężenie zwrotne, gdy odbiorca staje się nadawcą, a nadawca – odbiorcą.

Relacje między nadawcą a odbiorcą i sposób przekazywania wiadomości określają formy komunikowania, z których najbardziej znane sposoby to: werbalne i niewerbalne, ustne i pisemne, bezpośrednie i pośrednie. Niewerbalne odnoszą się głównie do stosunku między nadawcą i odbiorcą. Są to m. in. mimika, pantomima, dotyk, spojrzenie, dystans fizyczny, wygląd zewnętrzny, dźwięki, wokaliza.

Kontekst kulturowy w komunikacji

Człowiek stał się współtwórcą kultury i przystosował się do warunków życia w kulturze dzięki temu, że jego proces uczenia się przebiegał na płaszczyźnie werbalnej.

Umiejętność posługiwania się symbolami i komunikowania się z innymi ludźmi za pośrednictwem symboli to specyficzny ludzki sposób zdobywania wiedzy i umiejętności. Symboliczne znaki, tj. zachowanie, przedmioty posiadające nadaną wartość i uznaną w grupie ludzi posługujących się nią, stanowią ważny czynnik rozwoju kultury.

Kultura jest podstawowym pojęciem współczesnych nauk humanistycznych i społecznych, które nawiązuje do klasycznej definicji E. B. Taylora: „**Kultura czyli cywilizacja jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa, obyczaje oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa**”³. Stąd definicja kultury rzeczywistej, wyrażona w terminach zachowania, autorstwa R. Lintona: „**Kultura stanowi układ wyuczonych zachowań i rezultatów zachowań, których elementy składowe są wspólne dla członków danego społeczeństwa i przekazywane w jego obrębie**” oraz definicja A. Kłoskowskiej: „**Kultura jest to względnie zintegrowana całość obejmująca zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswajanych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory takich zachowań.**”

Proces przekazywania i przyjmowanie określonych wzorów kulturowych podporządkowany jest normom i uznanym społecznym celom. Pod ich wpływem eliminuje się lub utrwała w historycznym doświadczeniu społeczeństw pewne typy zachowań. Historyczna selekcja ustala kształt każdej kultury.

Skrócona redakcja Tylorowskiej definicji brzmi: „**Kultura jest to złożona całość zawierająca nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa**”.

Zachowanie ludzkie jest więc pojęciem elementarnym w analizie zjawisk społecznych, jednak w zakres kultury wchodzi tylko te ludzkie zachowania, które stały się społecznym nawykiem, a więc zachowania regularnie występujące wśród członków określonej grupy. Głównym źródłem tej regularności jest proces uczenia się człowieka, bardzo dlań specyficzny i stanowiący jeden z głównych mechanizmów trwania i rozwoju kultury. Wszystkie czynności kulturowe są wyuczone, ale nie wszystkie czynności wyuczone należy uznać za kulturowe. Jest to zasada integracji kultury.

W nowoczesnych społeczeństwach zasięg wspólnoty wzorów kulturalnych bywa szerszy lub węższy w zależności od obszaru lokalnej społeczności. Może obejmować całe społeczeństwa państwowe, ponadpaństwowe wspólnoty lub zamykać się w granicach małych grup społecznych.

Zróznicowane i ruchliwe społeczeństwo współczesne powoduje, że człowiek współczesny przygotowany do udziału w życiu różnych i zmieniających się grupach społecznych musi być gotów do przyjęcia lub odrzucenia niektórych przyswojonych elementów kultury, niezrozumiałych poza jej zasięgiem. Zaś unifikacja kultury charakterystyczna dla współczesnych procesów integracyjnych powoduje przyjęcie się jednakowego systemu językowego, systemu rozrywek lub techniki.

Świadomość wspólności uznawanych norm i wartości zapewnia poczucie bezpieczeństwa i cywilizacji. Natomiast dezintegracja kultury – zachwianie norm, zatarcie wzorów, dyskredytacja modeli – prowadzi do zachwiania poczucia bezpieczeństwa, rodzi napięcie i wewnątrzgrupowe konflikty. W wyniku tego mogą rozpadać się i duże, i małe grupy.

Integracja kultury stanowi rezultat dynamicznego procesu przemian i ciągle nowej adaptacji wzajemnej poszczególnych wzorów.

W złożonych społeczeństwach nie ma jednolitego schematu wzorców osobowych obowiązujących wszystkich członków danej kategorii. Większa swoboda wyboru samookreślenia społecznego umożliwia indywidualizację, ale i stanowi źródło niepewności. Nie mniej obaw niż proces dezintegracji budzi proces uniformizacji pewnych dziedzin kultury.

Rozwój techniki komunikacji, umożliwiający szybkie krążenie ludzi i idei, łamie przegrody regionalnych i etnicznych kultur. Dokonuje się proces dyfuzji, przynosząc ferment wynikły z mieszania się różnych wartości.

Radykalne przeobrażenie społeczne, masowy proces urbanizacji, szybkie tempo uprzemysłowienia – to zjawiska składające się na proces otwierający drogę kształtowaniu się nowych modeli i wzorców kultury.

Kultura symboliczna jako narzędzie przystosowania jest ogromnie ważna. Zachowania symboliczne stanowią klasę zachowań specyficznych dla społecznego współżycia ludzi i szczególnie ważną dla rozwoju kultury. Cechę symbolicznych zachowań stanowi to, że przekazują jakieś znaczenie lub wyrażają wartości, zastępują, przedstawiają coś zgodnie z systemem porozumienia ustalonym przez użytkowników. Równobrzmiące słowa mogą zmieniać znaczenie w zależności od kultur, jednak w obrębie jednej grupy objętej procesem interakcji znaczenia muszą być ustalone, aby zagwarantować porozumienie. Tworzenie symboli i posługiwanie się nimi na szeroką skalę jest czynnością specyficzną ludzką. Szczególnie ważną rolę pełnią we wszystkich kulturach słowne symbole składające się na system językowy.

Dlatego też niektórzy definiują **kulturę jako komunikację**. D. Barnlund formułuje to tak: „**Normy społecznych interakcji i hierarchie wydarzeń, które zachodzą w danej kulturze, w najbardziej uchwytnej formie przejawiają się w**

brzmieniu i składni języka. Członków tej samej kultury łączy przede wszystkim sposób działania, przywiązanie do jednakowych metod operowania znaczeniami. Opanowawszy normy komunikowania się, każde kolejne pokolenie dysponuje sposobami tworzenia przyjaźni, oceniania swoich doświadczeń i angażowania się w codzienne życie. To przez komunikację przyswajamy sobie kulturę, to przez nasz sposób komunikowania się wyrażamy naszą kulturową niepowtarzalność”.⁴

Kultura zapewnia kontekst znaczeniowy dla aktów językowych i fizycznych, zaś język tworzy kulturowe pojęcia.

Komunikacja międzykulturowa

Zakładając, że najważniejszy w kulturze jest język, komunikację międzykulturową trzeba oprzeć na wspólnym systemie znaczeń lub rzeczywistości. Tymczasem komunikacja wielokulturowa sprawia wiele trudności, bo w społecznościach występują różne znaczenia i pobudki określonych działań.

Definicje kultury, w tym unowocześniona Taylorowska zaakceptowana przez UNESCO (1976-1980) w projekcie badającym komunikowanie się różnych grup etnicznych i narodowych poprzestają na cechach wyodrębniających daną kulturę od innych, choć przecież systemy te wpływają także na stosunek danej kultury do innych.⁵

Kultury różnią się między sobą pod względem różnych aspektów równocześnie, m. in. tolerancją dla odchyłeń od norm kulturowych, naciskami na cechy stereotypowo męskie lub stereotypowo kobiece, kontrolą nad emocjami i przyzwoleniem na ich ujawnianie, zgodą na kontakty fizycznie bezpośrednie podczas interakcji (utrzymywanie dystansu), popieraniem celów indywidualnych lub kolektywnych, odczytywaniem komunikatu z kontekstu fizycznego (silny kontekst) lub z bezpośredniej wypowiedzi (kontekst słaby), poglądem na nierównowagę sił i dominację jednej strony nad drugą, tolerancją na niepewność – stopniem dopuszczenia nieokreśloności i niejasności.

Kultura zawsze wywiera decydujący wpływ na procesy wzajemnego komunikowania się przedstawicieli odmiennych kultur, czyli na proces komunikacji międzykulturowej. Może ona odbywać się między grupami, organizacjami, jednostkami, w obrębie wspólnoty lub między przedstawicielami odległych od siebie kultur i krajów.

Wg amerykańskich badaczy tego zjawiska, „**komunikowanie międzykulturowe zachodzi zawsze wtedy, kiedy przekaz, który ma być zrozumiany, jest tworzony przez reprezentanta jednej kultury, a jego odbiorcą jest reprezentant innej kultury**”⁶

Jako przykłady mogą być analizowane kontakty między przedstawicielami kultur narodowych (Polak – Niemiec), jak i kultur ponadnarodowych (przedstawiciel kultury Bliskiego Wschodu i kultury iberoamerykańskiej), a także między reprezentantami odmiennych płci, grup wiekowych itp.

Komunikacja międzykulturowa zajmuje się szczególnie kulturowymi uwarunkowaniami procesów komunikacji interpersonalnej, ale w obrębie

zainteresowań tej dziedziny mieści się również komunikowanie masowe w ramach różnych kultur.

Komunikowanie międzykulturowe wymaga świadomości, iż społeczności ludzkie posługują się swoistymi sposobami postrzegania świata, a badaczy tego zjawiska najbardziej interesują sposoby funkcjonowania w danej kulturze znaków – kodów o charakterze werbalnym i niewerbalnym.

Akcentowana rola języka występuje w kulturach słabo uzależnionych od kontekstu, gdzie przekazywanie większej części informacji odbywa się drogą komunikatów werbalnych lub innych wyraźnych znaków (np. niemiecka, skandynawska). Kody niewerbalne takie jak dystans fizyczny, język ciała, symbolika kolorów występują w kulturach uzależnionych od kontekstu, gdzie większa część informacji jest zakodowana w kontekście fizycznym lub w zinternalizowanym przez jednostkę katalogu zasad, wartości, ról. Należą do nich kultury Dalekiego Wschodu (japońska, chińska, koreańska, arabska).

Brak kompetencji kulturowej może doprowadzić do nieporozumień w komunikowaniu się między przedstawicielami kultur słabo i mocno uzależnionych od kontekstu. Przykład: cisza zapadająca podczas negocjacji między Amerykaninem a Japończykiem, przez Amerykanina jest traktowana jako neutralna, dla Japończyka jest wyrazem najmocniejszej dezaprobaty, jakiej może użyć, aby nie narazić partnera rozmów na „utratę twarzy”. Milczenie bowiem w kulturze słabo uzależnionej od kontekstu jest przerwą w interakcji, zaś w kulturze uzależnionej od kontekstu komunikatem negatywnym. Wzajemnie dla siebie więc przedstawiciele dwóch kultur mogą być nieatrakcyjni, a nawet niewiarygodni, co może doprowadzić do konfliktu.

Istotną rolę w komunikowaniu międzykulturowym odgrywają również relacje między przedstawicielami kultury dominującej i niedominującej. Mogą to być przedstawiciele kultur narodowych lub członkowie różnych grup tego samego społeczeństwa.

Osoby, które z racji swej pozycji w społeczeństwie mają istotny wpływ na kulturę danej zbiorowości, należą do kultury dominującej. Przykładem relacji między kulturą dominującą a niedominującą są np. kontakty między rdzennymi obywatelami a imigrantami czy relacje między kulturą dominującą społeczności a kulturami mniejszości: rasowych, seksualnych itp.

Wiele problemów **utrudniających interakcje międzykulturowe jest identycznych z tymi, które przeszkadzają w interakcjach międzygrupowych w obrębie tej samej kultury. Trudności komunikacyjne są wywoływane przez te same mechanizmy i powodują takie same konsekwencje.** Do czynników, które wpływają na postrzeganie i kategoryzację innych jako członków grupy obcej należą: stereotypizacja, błędy atrybucji, etnocentryzm, niepokój międzygrupowy oraz szok kulturowy.

Choć stereotypy kulturowe wynikające ze spostrzegania i wyolbrzymiania odmienności przedstawicieli kultur najczęściej bywają niekorzystne, mogą być też pozytywne stereotypy, sprzyjające relacjom międzykulturowym, jeśli odpowiadają rzeczywistości i są uznane przez obie grupy.

Relacjom międzykulturowym towarzyszą różne błędy, jak np. podstawowy błąd atrybucji – przypisywanie zachowań ludzi odmiennej kultury czynnikom personalnym, a nie sytuacyjnym i ocenianie ich jako niepożądane.

Często nawet znajomość norm obcej kultury nie zmienia nastawienia przedstawicieli jednej kultury do drugiej, bo wpajane w procesie socjalizacji normy utrudniają traktowanie obcych zachowań jako odmiennych norm kulturowych, raczej jako niecywilizowanych.

Kategoryzacja wynikająca ze spostrzeganych różnic kulturowych może spowodować **korzystniejsze postrzeganie swoich niż obcych**. Jest to proces zwany **etnocentryzmem**. Powoduje on, że własny system wartości uważa się za uniwersalny i odrzuca wartości obce, a różnice między kulturami wyolbrzymia.

Skrajny przejaw etnocentryzmu to dystans społeczny, negatywne emocje, nienawiść, brak zaufania, strach i obwinianie innych za problemy własnej grupy. Nasilenie tego zjawiska uzależnione jest od kontekstu kulturowego. Szczególnie istotne kryteria podziału na grupę własną i obcą stanowią np. przynależność plemienna w Afryce, narodowość i pochodzenie etniczne w krajach byłego ZSRR i byłej Jugosławii, wyznanie w Jerozolimie, wiek w kulturze Wschodu, płeć w społeczeństwie muzułmańskim itp. Interakcjom międzykulturowym towarzyszy niepokój grupowy wywołany przewidywaniem negatywnych skutków tej interakcji. Do wzrostu niepokoju przyczyniają się: słaby kontakt i konflikty z członkami obcej grupy w przeszłości, różnice statusu między grupami, niski stan wiedzy o drugiej grupie, silne stereotypy i uprzedzenia. Obniżyć go mogą: uporządkowane interakcje, kontakt oparty na współpracy i większa grupa własna od obcej. Zmieszanie, niepokój i dezorientacja towarzyszące spotkaniu z obcą kulturą noszą miano **szoku kulturowego**. Utrata znajomych symboli i znaków utrudnia stworzenie udanych interakcji międzykulturowych. Szok kulturowy jest powszechnym zjawiskiem, ale mechanizmy powodujące niekorzystne relacje międzykulturowe mogą być przekształcane w pozytywne interakcje między przedstawicielami odmiennych społeczności.⁷

Jeżeli strony kontaktujące się oferują sobie symetryczność w procesie komunikacji międzykulturowej, to wówczas:

- obie strony zyskują nowe doświadczenia i nowe wartości,
- utrwalone pozytywne doświadczenia kontaktów międzykulturowych skłaniają do reorientacji we własnej kulturze i w efekcie osłabienia tych jej cech, które utrudniają porozumiewanie się w przedstawicielami innych kultur,
- komunikowanie międzykulturowe zaspokoi wiele potrzeb poznawczych i emocjonalnych oraz wzbogaci wewnątrznie.⁸

Zdobywanie umiejętności komunikacji międzykulturowej opartych na różnicy podejścia do komunikacji, odmiennego rozumienia sytuacji, nowej świadomości i nowych podstaw, buduje kulturowy relatywizm przekonań i wartości. W miejsce monokultury pojawia się wielokulturowość, a kompetencja międzykulturowa oparta jest na relatywizmie kulturowym. Sugeruje, że nie można kultur oceniać z jednej perspektywy moralnej czy etycznej. Kulture są różne.

2. Pogranicze – interakcje kulturowe w społeczeństwie pluralistycznym

Rodzaje pogranicza

Pogranicze jest **nie tylko przestrzenią społeczną, lecz także sytuacją społeczną historycznie zmieniającą się**.⁹ Jest ona uwarunkowana różnymi czynnikami, przede wszystkim aktualnie panującymi stosunkami między zbiorowościami narodowymi po obu stronach granicy.

Na rolę, w jakich występują wobec siebie różne kategorie mieszkańców pogranicznej strefy, wpływa także kontekst międzynarodowy. Historyczna sytuacja może uruchamiać różne relacje między ludźmi, także aktywizować antagonistyczne stereotypy.

Sąsiedztwo kultur, jakim jest pogranicze, może być integrujące lub dezintegrujące. Obszar „pomiędzy” może dotyczyć pogranicza terytorialnego (stykowego, przejściowego), treściowo – kulturowego, interakcyjnego i osobowego.

Pograniczem w ujęciu terytorialnym jest obszar, na którym ma miejsce określony typ współżycia dwóch lub więcej grup kulturowych, głównie etnograficznych, językowych, narodowościowych i wyznaniowych.¹⁰

Pogranicze kulturowo-treściowe wyraża się tym, że nie ma kulturowo homogenicznej wspólnoty, ale elementami ją odróżniającymi od innych kultur jest bliskość terytorialna, wyznanie, język, przystosowanie ekologiczne, wspólnota historii i folkloru. Wartości materialne i kulturowe decydują o zachowaniu ciągłości i tożsamości kulturowej.¹¹

Pojęcie tożsamości społecznej związane jest blisko ze stereotypami i uprzedzeniami, procesem kategoryzacji społecznej.

Perspektywa społeczno-kulturowa szerzej niż psychologiczna analizuje pojęcie tożsamości społecznej, szczególnie narodowej. Na treść i kształt tożsamości narodowej składają się dzieła kultury narodowej z symbolami i wartościami, symbolika własnej państwowości, rytuały i obrzędy, historia i tradycja.

„Spoiwem grup etnicznych, narodowych i religijnych jest kultura”¹² – inaczej niż w przypadku naturalnych grup społecznych.

Identyfikacja narodowej tożsamości jednostki występuje głównie na obszarach pogranicza, które rozumiane jest przez np. A.Kłoskowską¹³ nie tylko i nie głównie jako przestrzeń geograficzna, ale jako wszelka sytuacja względnie trwałego zetknięcia jednostki z kulturami narodowymi innymi niż własna. Może to być sytuacja emigranta, członka mniejszości narodowej, małżeństw mieszanych itp.

Nikitorowicz w swojej analizie pojęcia „pogranicza” uznaje, że **pogranicze interakcyjne to proces komunikacji między ludźmi i efekt tego procesu w przejściu od stereotypów i uprzedzeń do wzajemnego zrozumienia, od monologu do dialogu kultur**. Na podstawie wspólnego systemu wartości i uznania hierarchii społecznej w społeczności tworzą się podobne dążenia i

zachowania – z jednej strony, a z drugiej – istnieją różnice między ludźmi wynikające z pochodzenia, pełnionych funkcji, indywidualności¹⁴

Czwarte ujęcie pogranicza – stanów i aktów świadomości jednostek traktuje autor jako teren i obszar myślowy i badawczy powstały na styku zniszczonych dotychczasowych znaczeń i symboli i odzyskiwanych nowych obszarów refleksji w wyniku życia na skrzyżowaniu kultur.¹⁵

„Jednostka tworząc siebie i kulturę istnieje w określonym miejscu i czasie. Wzrastanie i tworzenie odbywa się od wymiaru własnego, niepowtarzalnego świata - ojczyzny prywatnej, grupy lokalnej, językowej, wyznaniowej, etnicznej, regionalnej aż do narodowej, europejskiej i światowej”.¹⁶

Odmienność zawarta w kulturze pogranicza stwarza konflikty, ale daje szansę kształtowania postaw otwartości, poszanowania i wyrozumiałości dla innych mimo różnic. Pogranicze zawiera w sobie tolerancję jako mechanizm regulacji społecznej umożliwiającą interakcje z jednostkami odmiennymi kulturowo.

Wymaga to wysiłku, który mogą podjąć w zasadzie tylko jednostki wychodzące na rubieże, aby mimo różnic tworzyć pozytywne więzi międzyludzkie. Jedynie w procesie komunikacji istnieje możliwość do porównywania siebie i otwierania przed innymi.

Wychowanie do tolerancji

Tolerancja pozwala na kształtowanie pozytywnych więzi mimo różnic, na utrzymanie wielokulturowości poprzez prowadzenie komunikacji międzykulturowej z możliwością zachowania wewnętrznej autonomii. Z poczuciem alienacji, silnej agresji wiąże się nietolerancja, w wymiarze społecznym prowadząc do hamowania rozwoju społecznego.

„Człowiek tolerancyjny (...) to ktoś, kto nie tylko nie uważa, że dyskutant mający przeciwny pogląd jest po prostu głupi, ale ktoś, kto potrafi w pełni uszanować odmienne od własnych wierzenia, upodobania, zwyczaje, i nie dyskredytuje innych ludzi dlatego, że różnią się od niego kolorem skóry, wyglądem zewnętrznym czy sposobem bycia. Innymi słowy, człowiek tolerancyjny jest pozbawiony uprzedzeń”.¹⁷

O. J. Salij tolerancję nazywa „...poszanowaniem cudzych odmienności, nawet, jeśli się nam one nie podobają lub nie rozumiemy ich sensu”.¹⁸

Reakcje na sytuacje pogranicza u przedstawicieli grup narodowościowych mają dwójaki charakter: albo akcentowana jest odrębność własnej grupy, albo poczucie odrębności bywa zdławione.

Podwójne identyfikacje narodowe i wielorakie powiązania kulturowe mają duże znaczenie we współczesnym świecie, który odznacza się szybką wymianą informacji, ruchliwością ludzi i dóbr. Łączy się z tym zjawiskiem tendencja do jednoczenia się i rozszerzanie zakresu politycznych oddziaływań. Towarzyszące przeciwne temu trendy zmierzają do afirmacji odrębności narodowych i utrzymania granic. Rozumieją te problemy mieszkańcy pogranicza polsko-ukraińskiego, polsko-białoruskiego i polsko – śląsko - niemieckiego. Poczucie własnej gorszości, świadomość naznaczenia ze strony przedstawicieli kultury dominującej, często ukrywanie własnej odmienności są wynikiem

nierównoważności między narodowym centrum a pogranicznymi peryferiami etnicznymi. Sytuacja ta znana jest nie tylko w Polsce, nie tylko na wschodzie Europy, ale też na szeroko rozumianym Zachodzie (Baskowie, Katalończycy, Irlandczycy, Korsykanie, narody w posowieckiej Azji i w niepodległej Afryce). Sytuacje nierówności narodowej i nierównoważności społeczno-kulturalnej mniejszości w relacjach z kulturą dominującą powodują poczucie społecznego odrzucenia. Modelowe reakcje (z badań A. Kłoskowskiej) to:

- aktywna niechęć i nienawiść (Ukraińcy),
- wycofanie się i zamknięcie w sobie (Białorusini),
- otwartość i przełamywanie poczucia izolacji (Niemcy),
- odniesienie do nadrzędnych kategorii związków wspólnych dla mniejszości i zbiorowości dominującej.¹⁹

Złożona sytuacja narodowa ludzi pogranicza polega na tym, że są oni szczególnie umotywowani do zbliżenia z sąsiedzką grupą kulturową, a zarazem narażeni na odczucie inności w stosunku z tą grupą i na odepchnięcie przez nią. Liczne studia wskazują, że w Polsce nadal po kilku latach budowy demokratycznego społeczeństwa trwa wiele uprzedzeń i fobii w stosunku do ludzi odmiennej narodowości, kultury i poglądów. **„Psychika zbiorowa polskiego społeczeństwa (...) w tym jest podobna do psychiki mniejszości, że po licznych i długotrwałych dwustuletnich doświadczeniach społeczeństwo narodowe odczuwa lęk wobec wciąż silnych sąsiadów (...)”**²⁰

Dążenia ku wspólnotcie narodów, które leżą w interesie Polski, skłaniają do przemyślenia własnych historycznych doświadczeń i wyciągnięcia wniosków co do zmiany postaw. Nie jest to łatwy problem, wymaga bowiem wzniesienia się ponad poziom historycznych urazów i budowanie mądrych, afirmujących tolerancję programów edukacyjno-wychowawczych.

3. Globalna zmiana – od okręgu przygranicznego do zintegrowanej Europy.

Budowa nowej cywilizacji

Ruchy lat 60-tych i 70-tych XX wieku wyłoniły nową kulturę, wyzwoliły siły kulturotwórcze. Według A. i H. Toffler rodząca się cywilizacja XXI wieku w sferze polityki głosi potęgę mniejszości²¹ (oprócz demokracji na pół bezpośredniej i podziału decyzji). W sytuacji, gdy życie społeczne w szybkim tempie traci masowy charakter, aktywizacja mniejszości zmusza społeczeństwa do wyboru: albo walka z różnorodnością, albo zaakceptowanie zróżnicowania jako cechy świata współczesnego. W przypadku Polski rzetelne zajmowanie się mniejszościami narodowymi zamieszkanymi w naszym kraju oraz Polakami żyjącymi u naszych sąsiadów wymaga określenia granic popierania czy to postulatów mniejszości, czy oczekiwań rodaków z zagranicy. Każda propozycja wymaga spojrzenia na nią z dwóch punktów widzenia. Pierwszy to obowiązek wspierania tożsamości kulturowej innych przez społeczność dominującą, drugi to troska o bezpieczeństwo państwa zamieszkania.²²

Wypracowane wewnętrzne zależności między większością a mniejszościami wywołują skutki w postaci stałego uwzględniania problemów mniejszości narodowych w stosunkach międzypaństwowych na zasadach równoprawności.

Nowa wizja rzeczywistości według F. Capry²³ szukająca realizacji w XXI wieku kwestionuje stereotypowe, konwencjonalne wyobrażenie natury ludzkiej. M.in. z powodu uprzedzeń etnicznych i rasowych buntują się narodowe ruchy wyzwolnicze przeciwko uciskowi mniejszości, tworzy się front walki o równe prawa innych mniejszości, np. homoseksualistów, ludzi starych, samotnych rodziców, ludzi kalekich, upośledzonych – napiętnowanych schematycznie przypisaną rolą społeczną i narzuconą z góry tożsamością. Początek tych procesów miał miejsce w latach 60 ubiegłego wieku, gdy rozpoczęto batalię o prawa Murzynów do udziału w życiu politycznym, a studenci walczyli o wolność słowa.

Dokonujące się przemiany w Europie wypromowały we wszystkich dziedzinach życia zjawisko integracji europejskiej. Jest to proces scalający, ukierunkowany na spotkanie i dialog, współdziałanie i współpracę, wspierający zachowanie tożsamości kulturowej społeczeństw. Można się w nim doszukiwać analogii do procesów zachodzących współcześnie w okręgu przygranicznym.²⁴

Przyczyny nieufności i budowanie zaufania międzynarodowego

Ludzkość stoi przed pilnym zadaniem wyszukania najlepszej drogi dla rozwiązań globalnych korzystnych dla wszystkich. Rozwój i doskonalenie demokratycznych

struktur społecznych są związane z docenianiem pozytywnej roli zaufania. Współczesny świat musi rozwijać i wzmacniać zaufanie w relacjach międzynarodowych, jeśli chce zrezygnować z przemocy.²⁵

Można wskazać kilka grup przyczyn nieufności w stosunkach między narodami i państwami: historyczne, etniczne, religijne, rasowe, edukacyjne, polityczne. Historyczne, związane z urazami, animozjami, skłonnością do odwetu z tytułu prawdziwych i urojonych krzywd nagromadzonych latami, z zafałszowania faktów. Etniczne, związane z brakiem poszanowania praw do zachowania tożsamości kulturowej grup etnicznych równoległe do reguł życia narodu. Wyznaniowe, związane z poczuciem wyższości lub nieomylności lub wyłączności religii wyznawanej i degradowania innych religii. Rasowe, mimo osiągnięć społeczności ludzkiej w równaniu praw ludzi wszystkich kolorów, rzeczywisty egalitaryzm ras jest odległy. Edukacyjne, zawierające wiele uproszczeń, nie dostarczające informacji, tworzące kompleksy. Polityczne, zawierające syntezę poprzednich przyczyn oraz problemy terytorialne, dynastyczne, ekonomiczne, militarne, imperialne, ideologiczne, prawno-międzynarodowe.²⁶

Budowy środków zaufania międzynarodowego nie można sensownie zrealizować bez znajomości kultury. Zbliżenie kultur to przepływ idei, to wiele kontaktów ludzkich, to partnerstwo w przedsięwzięciach. Nie jest to zadanie elitarne; wymaga udziału różnych instytucji i organizacji międzynarodowych, struktur rządowych i pozarządowych, partii politycznych, Kościoła, instytucji kulturalnych, związków młodzieży i sportowych, także twórców nowych dzieł sztuki i ekspertów od mass-mediów

Szczegółowa analiza różnych dziedzin kultury może dowieść, jakie wartości w relacjach międzynarodowych stanowią gwarancję rozwoju wzajemnych stosunków opartych na zaufaniu i zrozumieniu państw i narodów (np. Europy), a jak wyeliminować bariery, hamulce i ograniczenia, a nawet źródła i zagrożenia nowych konfliktów.

Wydarzenia ostatnich lat prowokują pytania o współzależność procesów kształtowania własnej tożsamości z równoczesnym otwarciem na odmiennosc. Na Ziemi funkcjonują i nadal będą funkcjonować społeczeństwa wielokulturowe, demokratyczne, gdzie promuje się kultury mniejszościowe, opracowuje programy współistnienia, łagodzi napięcia na granicach. **Wielokulturowość rozumiana jako polityka, regulująca stosunki międzykulturowe wynika z rozwoju cywilizacji, wymiany doświadczeń i obrony własnej tożsamości wobec innych.**

Wielokulturowość wiąże się:

- z przenikaniem się i dostarczaniem różnych wzorców, np. językowych, obyczajowych, religijnych, konsumpcyjnych, tradycyjnych,
- ze wspólną historią, losami,
- z przynależnością jednostek i grup do więcej niż jednego kręgu kulturowego,
- z wzajemnym modyfikowaniem stylu życia,
- ze świadomością walorów innych kultur i szacunkiem dla własnej,
- z komunikacją międzykulturową w wyniku której obcy, wrogiej, nieznany i wzbudzający lęk może stać się przyjaznym, ciekawym i twórczym.²⁷

W aspekcie procesów zjednoczeniowych w Europie rodzi się pytanie: czy możliwe jest istnienie zjawiska wielokulturowości w Europie, skoro kraje europejskie nie są etnicznie zintegrowane, a obecność w nich mniejszości

nierzadko związana jest z poważnymi sprzecznościami, a nawet konfliktami o charakterze międzynarodowym? Kraj Basków w Hiszpanii, Ulster w Wlk. Brytanii, Kosowo w Jugosławii, Transylwania w Rumunii, Czeczenia w Rosji, Krym na Ukrainie, obszary w Estonii i Łotwie zamieszkałe przez ludność rosyjskojęzyczną – to tylko niektóre przykłady tego typu problemów. Bez rozwiązania problemów grup etnicznych w różnych aspektach (socjokulturowym, językowym, ekonomicznym itp.) budowa wspólnego europejskiego domu jest nierealna, podobnie jak budowa demokratycznego państwa bez uwzględnienia wielokulturowości jego mieszkańców.

Tymczasem główne tendencje związane z procesami etnicznymi we współczesnym świecie wskazują na:

- tendencję do uzyskiwania suwerenności przez nowe państwa narodowe, wyłonione z rozpadu wielonarodowych mocarstw,
- tendencję do tożsamości etnicznej jako przyczyny i rezultatu uzyskania suwerenności,
- tendencję do integracji przejawiającą się w adaptacji narodowości do warunków kultury dominującej i zapewnienia przez tę drugą potrzeb grup etnicznych (w przypadku integracji krajów Europy Środkowej i Wschodniej tendencja ta uwarunkowana jest orientacją większości na wartości społeczeństwa otwartego i potrzebami dalszego rozwoju ekonomii rynkowej),
- tendencję do konsolidacji, czyli idei wspólnego domu europejskiego, wygodnego dla współżycia wszystkich krajów i grup etnicznych.²⁸

Integracja Europy to nie tylko integracja państw, to także konieczność integracji narodów w nich zamieszkałych.

Dialog międzykulturowy

Współczesny człowiek szuka kontaktów międzykulturowych, ponieważ czasy, w których ma formować swą tożsamość, są czasami zmieniających się kultur, wielorakich zagrożeń, wielu problemów globalnych i lokalnych.

Pewnego rodzaju „globalizacja” naszych ludzkich (jednostkowych, grupowych, narodowościowych) problemów sugeruje, że należałoby orientować nasze kultury na dialog z innymi kulturami. W kontaktach międzykulturowych poszukujemy nie tylko odświeżającej odmienności wyrażania myśli i uczuć, ale dialogu kultur, który mógłby pomóc w odnajdywaniu sensu życia, obrony przed zagrożeniami, wzorców godziwej egzystencji. Problemów do rozwiązania ma współczesny człowiek sporo, na różnych poziomach, poczynając od lokalnych aż po globalne. Żadnego z globalnych kryzysów nie rozwiążemy bez rozwoju komunikacji międzykulturowej. Przy założeniu, że nowy ład ekonomiczny i nowy ład kulturowy są podstawą rozwiązania aktualnych i przyszłych kryzysów globalnych, oczywista staje się **ogromna rola komunikowania międzykulturowego. Dialog międzykulturowy stanowi drogę osiągnięcia globalnego consensusu.**

Pomocą w tym zadaniu stają się nowe technologie. Rozwój nowoczesnych technologii tworzy radykalnie nowe, inne od poprzedniego środowisko informacyjne i komunikacyjne. Obecną rewolucję w dziedzinie technicznych środków komunikowania zapoczątkowało upowszechnienie się magnetowidów i

kaset wideo, przekazu satelitarne, wykorzystanie go w telewizji, radia i telekomunikacji, następnie szerokim zastosowaniem komputerów osobistych i rozpowszechnianiem się programów i sieci komputerowych. Te nowe technologie dzięki przyspieszeniu koncentracji danych i wzrostowi pojemności ułatwiają przekaz informacji. Rozwój mediów spowodował wzrost oferty programowej i rosnące jej zróżnicowanie, ekspansję techniki cyfrowej, prywatyzację i komercjalizację mediów, internacjonalizację przekazów i producentów, a w efekcie koncentrację przedsiębiorstw i globalizację. A. Giddens definiuje globalizację jako „intensyfikację stosunków społecznych, która łączy odległe społeczności lokalne w ten sposób, że wydarzenia lokalne są kształtowane przez wydarzenia mające miejsce w odległości setek mil i vice versa”. Dzięki elektronicznym połączeniom świat „trzeciej fali” Tofflera stał się „globalną wioską”, a ludzie na powrót wspólnotą plemienną, zgodnie z teorią Marshalla-McLuhana.²⁹

Systemy medialne trudno dziś ograniczać granicami państw, w efekcie polityka medialna państwa ma okrojony wpływ na umiędzynarodowienie systemów medialnych. Systemy polityczne mają nowe zadania, zmierzające do zachowania części integracyjnej w funkcji mediów i ich kulturowej specyfiki. **Rozwijająca się globalna publiczność może się komunikować bez względu na bariery graniczne.**

4. Komunikacja pozbawiona uprzedzeń – nowe zadania edukacyjne

Edukacja międzykulturowa jako edukacja otwarta i regionalna

Wyrabianie w sobie nowej świadomości i nowego spojrzenia na kultury inne niż własna to zadanie ekscytujące, ambitne, absorbujące i wyczerpujące.

Przyszłe społeczeństwo to społeczeństwo wielokulturowe, ze wszystkimi konsekwencjami. Do życia i współżycia w takich społeczeństwach może przygotować edukacja międzykulturowa (nie wielokulturowa). Międzykulturowa charakteryzuje się bowiem dążeniem do wzajemnego otworzenia się różnych kultur. Celem jej jest wzajemne wzbogacanie się, rozwijanie własnej tożsamości w interakcjach z innymi. Społeczeństwa, które nie wykorzystują sytuacji i warunków do kontaktów z innością i odmiennością, to społeczeństwa kształtujące postawy zamknięte, natomiast te, które dostarczają systematycznego treningu inności i obcości i przedstawiają rzeczywistość społeczną jako urozmaiconą, bogatą i różnorodną, to społeczeństwa otwarte.

Trudne problemy globalne i lokalne naszego społeczeństwa uświadamiają mu potrzebę przekraczania granic własnej kultury i kształtowania **edukacji otwartej**, przygotowanej do sztuki wyborów. **Celem edukacji jest kształtowanie człowieka pogranicza, który dokonuje ustawicznych zmian w sobie, potrafi uwolnić się z dogmatów wychowania, upomina się o podmiotowość, respektuje prawo istnienia innych obok, na równych prawach, uwalniając się od ksenofobii i megalomanii. Świadomy jest różnic i podobieństw, propagując różne formy integracji, odrzucając obcość i wrogość. Nie dopuszcza do izolacji kulturowej, nie zrywa naturalnych więzi. Traktuje odmienność i inność nie w kategoriach zagrożeń i nienormalności, ale jako coś potrzebnego i przyjaznego.**³⁰

W edukacji międzykulturowej konieczne jest otwarte prezentowanie inności i odmienności, dyskusowanie, negocjowanie, przełamywanie wzajemnych niechęci i obaw.

Edukacja międzykulturowa może się rozwijać jedynie na bazie edukacji regionalnej, która daje możliwość rozumienia innych kultur poprzez odniesienie do własnych zasobów kulturowych. Jak pisze D. Markowska „... **Przez edukację międzykulturową należy rozumieć proces oświatowo-wychowawczy, którego celem jest kształtowanie rozumienia odmienności kulturowych – od subkultur we własnej społeczności począwszy aż po kultury odległych przestrzennie społeczeństw – oraz przygotowanie do dialogowych interakcji z przedstawicielami innych kultur. Prowadzić to ma, drogą krytycznych refleksji, ku wzmocnieniu własnej tożsamości kulturowej**”.³¹ W procesie edukacji niezbędne jest nabycie umiejętności prowadzenia dialogu i negocjacji między kulturami, chronienie z jednej strony przed globalizacją, homogenizacją, z drugiej zaś przed lokalnym egocentryzmem.

Wychowanie człowieka międzykulturowego

Do niedawna oddziaływania szkoły polskiej generalnie miały na celu eliminację tożsamości rodzinnej, szczególnie w zakresie odmienności regionalnej, językowej czy etnicznej, co przejawiało się w podważaniu tej tożsamości, języka i wyznania przodków, wyszydzaniu i wyśmiewaniu zachowań, zakazywaniu i karaniu za przejawy inności. Każdą odmienną kulturą traktowano jako coś niższego i gorszego, skazując ją na zapomnienie i odrzucenie. Szkoła narzucając język „ogólnonarodowy” pozbawiała dzieci możliwości wypowiedzi w swoim języku, używania symboli i kodów skrótowych, odniesień do kontekstu itp. Tak więc nabywały one przekonanie o własnej niekompetencji, o niższej wartości kultury i środowiska rodzinnego, o niemożności pokonania barier, dzielących od kultury dominującej.

Powstaje pytanie, czy edukacja winna promować każdą z grup etnicznych, etnograficznych i wyznaniowych, czy być środkiem asymilacji grup mniejszościowych, podporządkowanym kulturze dominującej, czy też być środkiem integracji i promowania międzykulturowej edukacji? Jakiego kierunku i strategii ma promować edukacja, jeśli będziemy przez nią rozumieć ogół wpływów na jednostki i grupy ludzkie, wykorzystujących ich możliwości oraz sprzyjających takiemu ich rozwojowi, aby stawały się one w pełni świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty lokalnej, regionalnej, wyznaniowej, narodowej, kulturowej i globalnej oraz były zdolne do aktywnej samorealizacji własnej, niepowtarzalnej, trwałej tożsamości i odrębności?

Edukacja winna stwarzać możliwość przejścia od monologu do dialogu kultur, od dominacji negatywnych stereotypów i uprzedzeń do wzajemnego zrozumienia, do negocjacji i dbałości o wspólny spadek pogranicza kultur. Stąd za podstawowe zadanie w procesie edukacyjnym należałoby uznać kształtowanie pozytywnego odniesienia do podstawowych wartości rdzennych (język matczyny, wyznawana religia, zasiedloność terytorialna, genealogia historyczna, tradycje, obyczaje, zasady i normy zachowań w „ojczyźnie prywatnej”). Globalizacja może bowiem zaistnieć jako efekt otwarcia grup regionalnych i mikro-kulturowych i ma tym większy zasięg i zakres, im bardziej jest nasycona lokalnością. Dążenie do wspólnej kultury, kultury ogólnonarodowej i ogólnoludzkiej zawsze prowadzi poprzez poziom tożsamości rodzinnej, etnicznej, etniczno-regionalnej. Stąd rodzi się potrzeba edukacji regionalnej, rozumianej jako proces nabywania kompetencji w zakresie kultury i języka własnej grupy w kontekście grupy większościowej. Generalnym celem edukacji regionalnej jest kształtowanie szacunku do własnego dziedzictwa kulturowego, systemu wartości, języka, tradycji, zwyczajów i obyczajów.³²

Podejmując działania edukacyjne m.in. należy oprzeć pracę szkoły o model komunikacji międzykulturowej, kształtowanie umiejętności negocjacyjnych i dialogowych z innymi, zorientowanie komunikacji na uznanie, dowartościowanie i podtrzymywanie różnicy z jednoczesną rezygnacją z separacji i izolacji, kreowanie dialogu jako szansy rozwoju własnego i grupy.

Oprócz powszechnej edukacji międzykulturowej na poziomie podstawowym dla zwiększenia skuteczności interakcji międzykulturowych można stosować rozmaite programy treningowe z zakresu komunikacji międzykulturowej.³³ Celem programów jest osłabienie takich czynników, jak stereotypizacja, błędy atrybucji, etnocentryzm, niepokój międzygrupowy, szok kulturowy, przyczyniających się do negatywnych relacji międzykulturowych. W treningu międzykulturowym stosuje

się obecnie programy informacyjne, programy atrybucyjne, oraz uczące przez doświadczenie.

Celem **treningu informacyjnego** jest zapewnienie uczestnikom intelektualnego zrozumienia obcej kultury. Większość tego typu programów dostarcza informacji na temat określonej kultury w formie wykładów, skryptów i filmów. Materiały te na ogół zawierają fakty na temat danego kraju, informacje o podstawach społecznych oraz o trudnościach, z którymi mogą się spotkać uczestnicy po przyjeździe do danego kraju.

Trening atrybucyjny – wyznacznikiem jest nieznanostwo obcej kultury, a podstawowym celem – doprowadzenie do jednolitej atrybucji. Uczestnik treningu ma nauczyć się interpretować zachowanie przedstawiciela innej kultury tak, jak odbierają je członkowie tej kultury. Poznając subiektywną kulturę danego kraju, uczestnicy uczą się właściwego wyjaśniania zachowań jego mieszkańców.

Trening przez doświadczenie pozwala uczestnikom praktycznie zapoznać się z kulturą. Wymaga różnego stopnia zaangażowania i może uwzględniać symulację w laboratorium i w rzeczywistym środowisku, odgrywanie ról i ich omawianie, ćwiczenia rozwijające wrażliwość kulturową ogólną lub specyficzną dla danego kraju, analizę przypadków, trening wrażliwości, interakcje z „weteranami”, czyli osobami pochodzącymi z kultury uczestników posiadającymi szerokie doświadczenie dotyczące obcej kultury, wycieczki „w teren”, „zanurzanie się” w obcej kulturze i interakcje z przedstawicielami obcej kultury.

Treningi informacyjne i atrybucyjne są programami specyficznymi, mającymi pomagać uczestnikowi przystosować się do konkretnego społeczeństwa, trening przez doświadczenie to program ogólny, ułatwiający adaptację, prawidłowe funkcjonowanie w dowolnej kulturze. Szkolenia takie mogą podkreślać podobieństwa między ludźmi, skupiać się na różnicach kulturowych bądź łączyć oba te elementy. Przykłady praktyczne:

- międzynarodowe programy edukacyjne – wymiany szkół, uczniów, praktyki,
- wymiana, szczególnie młodzieży, na pobyt w rodzinach,
- miasta partnerskie – programy międzynarodowe dotyczące współpracy obu miast, wyjazdy studyjne,
- programy edukacyjne „Małe Ojczyzny” – wychowanie regionalne.

Podobną rolę pełnią również wszelkie formy turystyki indywidualnej, od wycieczek krajoznawczych po wyjazdy „zakupowe”.

Nauczenie się pozbawionej uprzedzeń komunikacji oraz zdobycie umiejętności umożliwiających rozpoznanie komunikacji opartej na uprzedzeniach jest obowiązkiem osoby ułatwiającej komunikację pomiędzy kulturami, mediatora międzykulturowego oraz instytucji pragnącej stworzyć u siebie wrażliwe, wielokulturowe środowisko pracy. I tak na przykład do podstawowych cech charakteryzujących negocjatorów i mediatorów międzykulturowych należą m. in.:

- otwarty umysł – psychiczna i sytuacyjna zdolność adaptacji do innych kultur. Polega na gotowości poznawania nowych lub innych idei, koncepcji i doświadczeń bez natychmiastowego formułowania ocen lub porównywania z faktami dobrze znanymi,
- brak skłonności do ferowania opinii, polegające na gotowości do opisywania zachowań, a nie do ich ewaluacji i kategoryzowania,

- znajomość komunikacji polegającej na rozumieniu, że ludzie nie reagują bezpośrednio na wydarzenia, lecz na znaczenie, jakie tym wydarzeniom przypisują,
- zdolności interpersonalne, to znaczy słuchanie, empatyczne zrozumienie itp., czyli zdolność do wyrażania szacunku i pozytywnej akceptacji drugiego człowieka,
- świadomość, że własne widzenie świata nie jest uniwersalne, że indywidualne koncepcje wszystkich ludzi posiadają wartość jednakową.³⁴

Tak więc istnieje już oferta edukacyjna dla pragnących poznać i stosować zasady komunikacji międzykulturowej. Należałoby je systemowo i powszechnie wdrożyć w proces nauczania i wychowania.

Podsumowanie

Skuteczna komunikacja interpersonalna pozbawiona uprzedzeń jest narzędziem edukacji otwartej i regionalnej, mającej na celu wychowanie człowieka umiającego się poruszać swobodnie między różnymi kulturami.

Posiadając umiejętność komunikacji międzykulturowej nowoczesny człowiek przełoży doświadczenia narodowości żyjących w okręgu przygranicznym na postawy konieczne i pożądane w zintegrowanej Europie.

Przypisy

1. Goban – Klas T., Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001
2. red. Antoszewski A., Herbut R., Leksykon politologii, Atla 2, Wrocław 1985
3. Wszystkie trzy definicje w: Kłoskowska Antonina, Kultura masowa, PWN, Warszawa 1980
4. za: Walter Stephan G., Cookie Stephan W., Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji, GWP, Gdańsk 1999, s. 125
5. Markowska Danuta, Komunikowanie międzykulturowe a wizerunek odmiennego (materiały z 17. Międzynarodowego Sympozjum Naukowego Studentów i Młodych Pracowników Nauki), Wyższa Szkoła Inżynierska w Zielonej Górze, Zielona Góra, kwiecień 1995
6. Markowska Danuta, op. cit.
7. Walter Stephan G., Cookie Stephan W., op. cit.
8. Markowska Danuta, op. cit.
9. Kłoskowska Antonina, Kultury narodowe u korzeni. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 278
10. Nikitorowicz Jerzy, Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa., Trans Humana Wyd. Uniwersyteckie, Białystok 1995
11. tamże, s. 11
12. red. Kofta Mirosław, Jasińska – Kania Aleksandra, Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001 – art. Kłoskowska A., Stereotypy a rzeczywistość narodowej identyfikacji i przyswojenia kultury
13. za: red. Kofta Mirosław, Jasińska – Kania Aleksandra, tamże, s. 94
14. Nikitorowicz Jerzy, op. cit., s. 13
15. tamże
16. red. Kofta Mirosław, Jasińska – Kania Aleksandra, op. cit.
17. Hamer Hanna, Demon nietolerancji, WSiP, Warszawa 1994, s. 12
18. Salij O. J., Szukającym drogi, Poznań 1982
19. Kłoskowska Antonina, Kultury... op. cit.
20. tamże, s. 295
21. Toffler Alvin i Heidi, Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali., Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1995
22. Jagiełło Michał, Partnerstwo dla przyszłości (szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych), Wydawnictwo Bellona, s. 11
23. Capra Fritjof, Punkt zwrotny, PIW 1987
24. red. Pilch Tadeusz. O potrzebie dialogu kultur i ludzi. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2000
25. red. Lewicka Maria, współp. Grzelak Janusz, Jednostka i społeczeństwo (podejście psychologiczne), GWP, 2002

26. red. Pilch Tadeusz. op. cit.
27. tamże
28. tamże
29. za: red. Dobek – Ostrowska Bogusława, Studia z teorii komunikowania masowego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 163
30. Nikitorowicz Jerzy, op. cit.
31. Markowska Danuta, Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej, Kwartalnik Pedagogiczny 4/1990, s. 108-117
32. Jerzy Nikitorowicz, op. cit., s. 13
33. Walter Stephan G., Cookie Stephan W., op. cit., s. 141 i dalsze
34. Rozwiązywanie konfliktów międzynarodowych. Materiały własne z kursu Cascade Alternative Resolution Services, West Linn, Oregon, USA

Źródła

- red. Antoszewski A., Herbut R., Leksykon politologii, Atla 2, Wrocław 1985
- Capra Fritjof, Punkt zwrotny, PIW 1987
- red. Dobek – Ostrowska Bogusława, Studia z teorii komunikowania masowego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998
- Goban – Klas T., Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001
- Hamer Hanna, Demon nietolerancji, WSiP, Warszawa 1994
- Jagiello Michał, Partnerstwo dla przyszłości (szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych), Wydawnictwo Bellona
- Kłoskowska Antonina, Kultura masowa, PWN, Warszawa 1980
- Kłoskowska Antonina, Kultury narodowe u korzeni. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996
- red. Kofta Mirosław, Jasińska – Kania Aleksandra, Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001
- red. Lewicka Maria, współp. Grzelak Janusz, Jednostka i społeczeństwo (podejście psychologiczne), GWP, 2002
- Łomny Zbigniew, Człowiek i edukacja wobec przemian globalnych, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1996
- Markowska Danuta, Komunikowanie międzykulturowe a wizerunek odmiennego (materiały z 17. Międzynarodowego Sympozjum Naukowego Studentów i Młodych Pracowników Nauki), Wyższa Szkoła Inżynierska w Zielonej Górze, Zielona Góra, kwiecień 1995
- Markowska Danuta, Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej, Kwartalnik Pedagogiczny 4/1990
- red. Marzec_Holka Krystyna, Społeczeństwo Demokracja Edukacja, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2000
- Nikitorowicz Jerzy, Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa., Trans Humana Wyd. Uniwersyteckie, Białystok 1995
- red. Pilch Tadeusz. O potrzebie dialogu kultur i ludzi. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2000
- Rozwiązywanie konfliktów międzynarodowych. Materiały własne z kursu Cascade Alternative Resolution Services, West Linn, Oregon, USA
- Smolicz Jerzy Jarosław, Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym, PWN, Warszawa 1990
- Toffler Alvin i Heidi, Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali., Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1995
- Tomaszewski Jerzy, Mniejszości narodowe w Polsce w XX wieku, Editions Spotkania, Warszawa 1991
- Walter Stephan G., Cookie Stephan W., Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji, GWP, Gdańsk 1999
- red. Wojciszke Bogdan, Jarymowicz Maria, Psychologia rozumienia zjawisk społecznych, PWN, Łódź 1999